

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

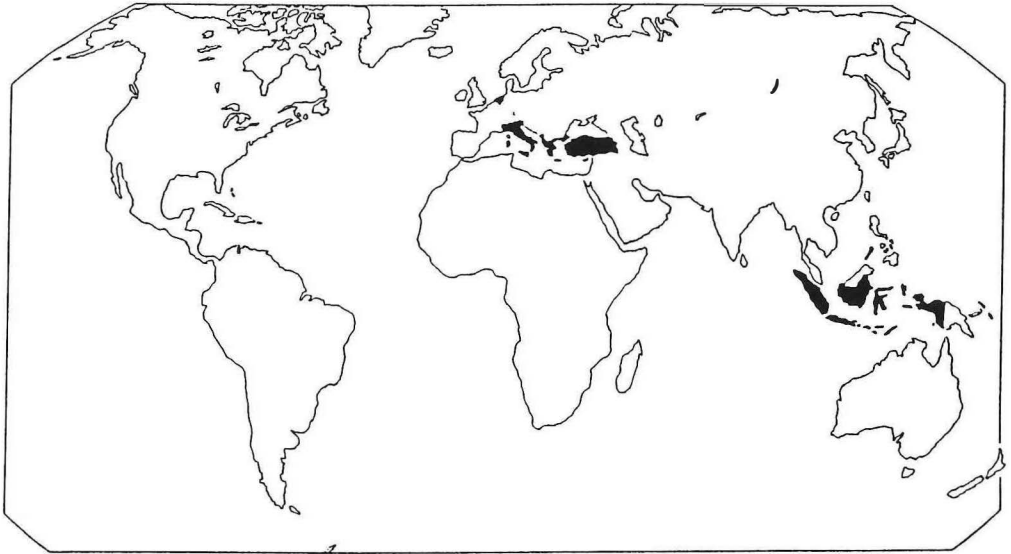
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

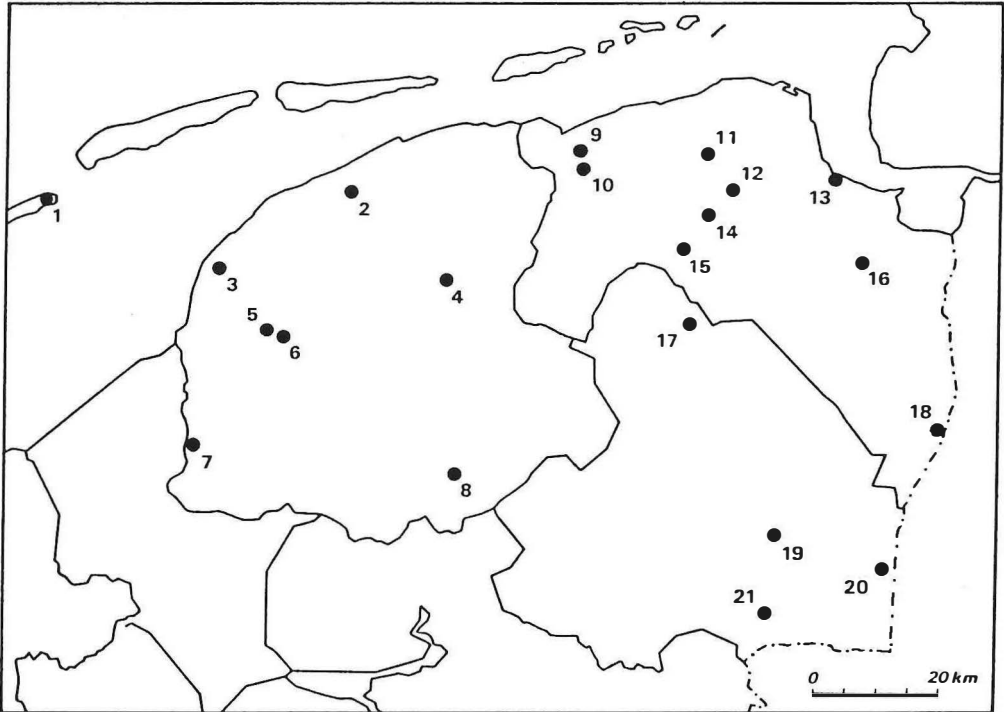
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland;
2. Hallum;
3. Wijnaldum;
4. Suameer;
5. Wommels;
6. Oosterend;
7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde;
9. Ulrum;
10. Houwerzijl;
11. Toornwerd;
12. Lellens;
13. Heveskes;
14. Thesinge;
15. Groningen;
16. Midwolda;
17. Yde;
18. Hasseberg;
19. Schoonoord;
20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
'Vuur-stenen' in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse 'ril'	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPPELWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzoelen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDIRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifneelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

HET JACOBSCHAAP, EEN OUD NEDERLANDSE RAS?

A.T. Clason

Genesis 30: 25-43

"Nadat Rachel Jozef gebaard had, zeide Jakob tot Laban: Laat mij vertrekken, opdat ik naar mijn geboorteplaats en mijn land ga. Geef (mij) mijn vrouwen en kinderen, om wie ik u gediend heb, opdat ik moge heengaan, want gij weet welke diensten ik voor u verricht heb. Daarop zeide Laban tot hem: Mocht ik uw genegenheid gewonnen hebben! Ik heb waargenomen, dat de HERE mij om uwentwil gezegend heeft. En hij zeide: Bepaal, wat uw loon bij mij zal zijn; en ik zal het geven. Daarop zeide hij tot hem: Gij zelf weet, hoe ik u gediend heb, en hoe het met uw kudde bij mij gegaan is; want wat gij bezat, voordat ik kwam, was weinig, maar het heeft zich uitgebreid in menigte en de HERE heeft u gezegend, waarheen ik mijn voet ook wendde; nu dan, wanneer zal ik ook eens voor mijn eigen huis kunnen werken? Toen zeide hij: Wat zal ik u geven? Maar Jakob zeide: Gij behoeft mij niets te geven; ik zal wederom uw vee weiden en hoeden, indiengij mij slechts dit wilt toestaan: Ik zal heden door al uw kleinvee gaan en daaruit elk gespikkeld en gevlekt stuk kleinvee afzonderen; elk zwart stuk onder de schapen, en wat gevlekt en gespikkeld is onder de geiten, dat zal mijn loon zijn. En mijn eerlijkheid zal morgen voor mij spreken, wanneer gij mijn loon zult komen bezichtigen: alles wat niet gespikkeld of gevlekt is onder de geiten of zwart onder de schapen, dat zal als door mij gestolen gelden. Daarop zeide Laban: Zie, het geschiede naar uw woord. Toen sonderde hij op die dag de gestreepte en gevlekte bokken af en alle gespikkelde en gevlekte geiten, alles waaraan iets wits was, benevens alles wat zwart was onder schapen, en hij stelde het onder de hoede van zijn zonen. En (Laban) bepaalde een afstand van drie dagreizen tussen zich en Jakob, en Jakob weidde het overige vee van Laban.

Toen nam Jakob zich verse takken van populieren, amandelbomen en platanen, en schildte daarop witte strepen door het wit aan de takken te ontbloten. Hij legde de takken die hij geschild had, in de troggen, in de drinkbakken, waar het kleinvee kwam drinken, vlak voor het kleinvee; en zij werden bronstig, als zij kwamen drinken. Was het kleinvee bronstig geworden bij de takken, dan wierp het gestreepte, gespikkelde en gevlekte jongen. Dan scheidde Jakob de schapen af, keerde de koppen van het kleinvee naar het gestreepte

en naar al het zwarte onder Labans kleinvee, en zette die kudden voor zich afzonderlijk, en plaatste ze niet bij het kleinvee voor Laban. En telkens, als het sterkste kleinvee bronstig werd, legde Jakob de takken voor het kleinvee in troggen, opdat zij bij de takken bronstig zouden worden. Maar als het kleinvee zwak was, legde hij ze er niet in; aldus waren de zwakke dieren voor Laban en de sterke voor Jakob. Derhalve nam die man ten zeerste toe in bezit, en hij had veel kleinvee, slavinnen, slaven, kamelen en ezels."

Dit citaat is ontleend aan de Bijbelvertaling van 1975, in Opdracht van het Nederlandsch Bijbelgenootschap bewerkt door de daartoe benoemde commissie. Aangenomen wordt dat het verhaal de oudst bekende schriftelijke overlevering is van gericht fokken met landbouwhuisdierrassen waarbij een herkenbaar produkt ontstaat.

In Genesis 13:11-12 vertelt Jakob verder dat een

"Engel Gods hem in een droom liet zien dat al de bokken die het kleinvee bespringen zijn gestreept, gespikkeld en gevlekt!"

Aangenomen wordt dat de verhalen rond Jakob ongeveer 1200 v.Chr. ontstaan zouden kunnen zijn.

Het Jacobschaap

Het Engelse Jacobschaap heeft zijn naam aan dit verhaal te danken: het is een wit wolschaap met zwarte vlekken. Als bijzonderheid heeft het Jacobschaap vier horens. Naast het Jacobschaap komt in het Verenigde Koninkrijk ook een ander vierhoornig ras voor, de Manx Loghtan. In Nederland zijn uit historische tijden geen vierhoornige schaperassen bekend, hoewel het Jacobschaap nu hier en daar gehouden wordt. Het is onder andere te zien in de expositieweide voor zeldzame huisdierrassen van het Jeugdpark Nienoord van de gemeente Leek (fig. 1). Er zijn echter enkele aanwijzingen dat ook vroeger in Nederland vierhoornige schapen voorkwamen.

Fig. 1. Het Jacob-schaap.

Vierhoornige schapen in Nederland

Het gaat hierbij om twee schedels, een rood zandstenen plaat met de afbeelding van een vierhoornige ram, en een tekening van Jan van der Meer, de Jongere.

De vierhoornige schedel die afkomstig is uit de terp van Hallum zou de oudste kunnen zijn. Boeles (1951) dateert de schedel op grond van aardewerk in de periode van 0-400. Daar er in de terp van Hallum oudere en jongere perioden voorkwamen (mededeling E. Knol) en de schedel niet bij reguliere opgravingen gevonden is, is de datering van Boeles niet echt hard. De schedel draagt het inventarisnummer M107 en is eigendom van het Fries Museum in Leeuwarden. In een oud inventarisboek van ca. 1880 wordt het beschreven als "stuk schedel waaraan 4 horens geschenk van [later aangevuld met de mededeling] Hallum leg. Cannegieter. Hierbij gaat het om Dr. H.G. Cannegieter uit Hallum (mededeling J. Drewes, afd. Archeologie Fries Museum). De tweede vierhoornige schedel komt van het 14e-eeuwse kasteel van Kuinre, gelegen aan de kust van de voormalige Zuiderzee in Overijssel (Z.1951/IV35).

Eveneens 14e-eeuws zou de afbeelding zijn van een vierhoornig schaap in laag reliëf op een rode zandsteen die geëxposeerd wordt in het Kerkmuseum van Janum. In een gids (1978) wordt het als volgt beschreven: "Steen van rode

zandsteen, versierd met in laag reliëf gebeeldhouwde bok met vier horens. (Dat dieren met vier horens voorkomen bewijst een schedel in de archeologische afdeling van het Fries Museum). Opgegraven op het terrein van de N.H. kerk te Britsum. Waarschijnlijk veertiende eeuw. Ho 89, br 69 cm. Inv.no. 1947-06." De vraag is natuurlijk wel of de steen met de bok in laag reliëf werd ingevoerd of dat het reliëf in Friesland is aangebracht. In de late 10e, 11e en 12e eeuw werd in Noord-Nederland rode zandsteen uit Midden-Duitsland ingevoerd in de vorm van onder andere sarcofagen en grafplaten. Aan het einde van de 12e eeuw houdt de aanvoer op om-

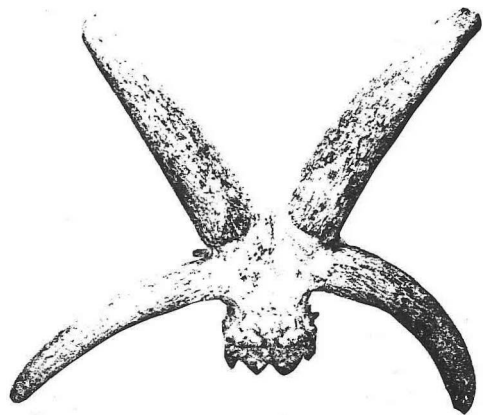

Fig. 2. De schedel van Hallum.

Fig. 3. De rode zandsteen met een vierhoornige bok.

dat de groeven zijn uitgeput (Waslander, 1991). Na die periode worden onversierde grafdeksels of achterkanten van versierde grafdeksels voor andere doeleinden gebruikt. Het is denkbaar dat een rondreizende monnik of een plaatselijke artiest de bok met vier horens ter plaatse heeft afgebeeld. De bok zou dan een in Friesland levend voorbeeld gehad kunnen hebben (pers. meded. C. Waslander en H.A. Tummers).

Tenslotte kan een afbeelding uit 1689 van een vierhoornig schaap door Jan van der Meer, de Jongere (zwartkalk en waterkleur) genoemd worden. De schilder woonde in 1689 in Haarlem, zodat het denkbaar is dat hij dergelijke schapen ergens in de duinen van Holland gezien heeft. Bekend is dat de schilder zijn geboortestreek altijd trouw is gebleven. Zowel de bok op de rode zandsteen als het schaap dat afgebeeld werd door Jan van der Meer lijken qua postuur en vorm van de horens op het Jacobschaap. Het Jacobschaap en de bok van Janum hebben beide een lange bewolde staart. De bok van Janum en het schaap van J. van der Meer vertonen geen vlekken.

Deze gegevens wijzen erop dat in Nederland een vierhoornig ras lijkend op het Jacobschaap voorkwam.

Summary

The possibility that in the Middle Ages and thereafter a sheep resembling the English Jacob sheep occurred in the Netherlands is discussed.

Literatuur

Boeles, P.C.J.A., 1951. *Friesland tot de elfde eeuw*, 2e druk. 's-Gravenhage.

Kerkmuseum van Janum. Uithof van het Fries Museum Leeuwarden. Z.pl., 1978.

Waslander, E. 1991. *Dekselse graven. Nederlandse grafsculptuur in de elfde en twaalfde eeuw*. Meppel.